

Ю. Г. Ткачова, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Ткачова Ю. Г.

Проблема формування готовності до материнства у вітчизняній педагогічній науці

В статті аналізується проблема формування готовності до материнства у вітчизняній педагогічній науці. Автор статті наголошує на необхідності переосмислення творчого доробку педагогів-класиків у зв'язку із сучасними тенденціями зниження цінності материнства у свідомості молоді, акцентуючи увагу на тому, що всепоглинаюче духовне „розтління” найбільшим чином торкнулося дівчини – майбутньої матері. Доведено, що педагоги-класики робили певний наголос на необхідності статевого виховання у межах формування готовності до майбутнього шлюбу, сімейного життя та материнства. Виокремлено основні педагогічні ідеї, які можна використовувати в сучасній педагогічній теорії та практиці щодо підготовки студентської молоді до материнства, орієнтуючи їх на шлюб, сім'ю та усвідомлене материнство та завдяки підвищенню рівня загальної моральності у студентської молоді, зокрема у статевій поведінці. У статті автором зроблено припущення що, перенесення у сучасний вузівський простір процесу формування готовності до материнства, який ґрунтуватиметься на ідеях педагогів-класиків, сприятиме створенню у молоді ціннісної основи материнства та забезпечить цілісність системи підготовки молоді до виконання ролі матері.

Ключові слова: материнство, готовність до материнства, студентська молодь, система вищої освіти, статеve виховання, сім'я, сімейне життя.

Ткачева Ю. Г.

Проблема формирования готовности к материнству в отечественной педагогической науке

В статье анализируется проблема формирования готовности к материнству в отечественной педагогической науке. Автор статьи подчеркивает необходимость переосмысления творческого наследия педагогов-классиков в связи с современными тенденциями снижения ценности материнства в сознании молодежи, акцентируя внимание на том, что всепоглощающее духовное „растление” главным образом коснулось девушки – будущей матери. Доказано, что педагоги-классики делали определенное ударение на

необходимости полового воспитания в рамках формирования готовности к будущему браку, семейной жизни и материнству. Выделены основные педагогические идеи, которые можно использовать в современной педагогической теории и практике относительно подготовки студенческой молодежи к материнству, ориентируя ее на брак, семью и сознательное материнство, благодаря повышению уровня общей морали студенческой молодежи относительно полового поведения. В статье автор делает предположение, что введение в современное вузовское пространство процесса формирования готовности к материнству, который будет основываться на идеях педагогов-классиков, будет способствовать созданию у молодежи ценностной основы материнства, а также обеспечит целостность системы подготовки молодежи к выполнению роли матери.

Ключевые слова: материнство, готовность к материнству, студенческая молодежь, система высшего образования, половое воспитание, семья, семейная жизнь.

Проблема підготовки молоді до майбутнього материнства заслуговує особливої уваги у зв'язку з тим, що всюди спостерігається зниження статево-рольової культури, особливо слід зазначити бездуховність статево-рольових цінностей. Найбільш сумним є те, що всепоглинаюче духовне „розтління” торкнулося дівчини – майбутньої матері, яка всупереч своїй природі усе менше стає здатною виконувати свою найважливішу та почесну місію – народжувати і виховувати людину. Орієнтація жінки на виконання ролі матері в останній час втратила своє педагогічне звучання. У сучасній педагогічній науці формування материнської ідентичності та готовності до майбутнього материнства як самостійний напрям не виокремлюється. Разом з тим, низькі демографічні показники народжуваності в Україні, деградація внутрішньосімейних відносин, відсутність цінності материнства та дитини у свідомості сучасної молоді говорять про необхідність змінити ситуацію, яка склалася. Особистість треба готувати до тієї ролі, яку їй щодня належить виконувати. На жінку природою покладена велика місія продовження людського роду, і від готовності жінки виконати цю місію, від усвідомлення нею значущості статусу матері залежить не тільки фізичне і духовне здоров'я дитини, а й в цілому фізичне та духовне здоров'я нації. Тому підготовка молодих жінок до майбутнього материнства

повинна бути своєчасною та носити системний характер, ґрунтуючись на споконвічних традиціях народної педагогіки та доробку педагогів-класиків.

Глибока моральна сутність і духовна велич матері розкрита у працях М. І. Пирогова, К. Д. Ушинського, П. Ф. Лесгафта, С. Ф. Русової, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та ін. Втім, їх доробок потребує переосмислення у зв'язку із сучасними тенденціями зниження у суспільстві цінності материнства.

Мета статті полягає у дослідженні ідей педагогів-класиків щодо формування готовності до материнства та можливості використання цього наукового доробку у сучасних умовах.

Ставлення вітчизняної педагогіки до материнства визначилося ще у XVIII столітті, коли освіта вийшла за межі монастирських стін. Незважаючи на державний статус жіночої освіти, провідним напрямком було сімейне виховання дівчат. Жіноча освіта XVIII століття була сконцентрована на вихованні майбутньої дружини, господарки та матері, що повністю відповідало поглядам суспільства на роль жінки.

У XIX столітті М. І. Пирогов пов'язував успішність виконання жінкою виховних функцій з її особистою підготовкою до виховної діяльності. „Нехай жінки зрозуміють, що доглядаючи за колискою людини, затверджуючи ігри її дитинства, навчаючи її вуста лепетати перші слова та першу молитву, вони робляться головними зодчими суспільства. У вихованні жінки міститься виховання всього людства” [8].

Позицію М. І. Пирогова у даному питанні поділяв К. Д. Ушинський, який вважав, що з одного боку, жінка є посередником між наукою, мистецтвом та поезією, а з іншого, між звичаями та характером народу. „Жінка-мати це провідник-посередник у системі культура-дитина-суспільство” [12]. Ось чому поряд із вивченням математики, фізики, мов у жіночих гімназіях викладалося домоведення, основи догляду за дитиною та Закон Божий. У своїх трудах К. Д. Ушинський підіймав не тільки проблему жіночої освіти, але також звертав увагу на культурний рівень матері, акцентуючи увагу на тому, що саме

вона виступає первинним і найзначущим вихователем своїх дітей, і як наслідок впливає на стан суспільства. На актуальності, важливості, необхідності та невідкладності жіночої освіти свого часу робив наголос й П. Ф. Лесгафт.

Педагогіка XIX – початку XX століття намагалася надати жінці можливості приймати участь у суспільному житті, самій заробляти кошти для існування, бути гарною матір'ю та вихователькою дітей. Слід зазначити, що усі перелічені цілі щодо жіночої освіти були поступово реалізовані протягом наступних десятиліть, чому сприяли наукові пошуки педагогів-практиків.

У зв'язку з цим доречно нагадати педагогічну спадщину С. Ф. Русової, оскільки концептуальним у її педагогічній і науковій діяльності було положення про те, що „родинне виховання найкраще, бо в його основі лежить ласка матері” [9]. Щодо материнської ласки та жертвовної материнської любові С. Ф. Русова, писала: „Без неї (матері), без її ласки холодно, страшно було б жити, й ніяка школа, ніякі дитячі садки або дитячі захистки не дадуть дитині того добра, добра святого, любові й ласки, не розбудять в дітях почуття правди й любові, як щире виховання свідомої матері” [9, с. 61]. До молодої матері С. Ф. Русова висловлювала вимоги щодо її грамотності, знання психології дитини, усвідомлення ролі материнства.

На початку XX століття спостерігався значний науковий інтерес вітчизняних педагогів до проблеми підготовки учнівської молоді до сімейного життя. У цей час з'являються праці Н. Жарінцевої „Роз'яснення статевого питання дітям” (1907); В. Половцевої „Статеве питання в житті дитини” (1903); К. Сидорович „Діти і статеве питання (систематичні вказівки батькам, як зберегти моральну чистоту дітей від впливів нашого часу, сучасної літератури і навколишнього середовища, що розбещують)” (1909) та ін.

На актуальності та важливості проблеми статевого виховання для підготовки молоді до майбутнього сімейного життя, свідомого материнства та батьківства наголошувала В. Половцева. Дослідниця підкреслювала, що першим кроком на шляху до правильного та серйозного висвітлення питань статевого життя повинно бути вивчення власного організму, розуміння

важливості статевої стриманості, як для свого здоров'я, так і для здорових нащадків. Підтримуючи цю позицію, Н. Жарінцева зазначала: „Людам дане почуття любові, і вони повинні розумно, серйозно обирати собі дружину або чоловіка, тоді, коли свідомо бажають мати сім'ю і виростити спільних дітей, а для цього потрібно бути цілком розвиненими людьми; розвиток одних тільки органів розмноження був б не тільки даремним, але й шкідливим, так як люди з нерозвиненим розумом абсолютно не могли б виховати своїх дітей” [1, с. 43].

Говорячи про необхідність статевого виховання молодого покоління, М. Лишневська звертала особливу увагу на виняткову роль педагога. Вона уважала, що ця справа повинна вестись методично і тому, подібно викладанню історії або математики, вимагає фахівців, тому що переважна більшість батьків не здатна дати дітям ґрунтовне і правильне роз'яснення, насамперед тому, що вони не мають для цього достатніх знань [5].

Як бачимо, проблеми, що досліджувалися сторіччя тому не втратили своєї актуальності і сьогодні. Тому сучасні дослідники звертаються до вивчення наукової спадщини цього періоду.

Досліджуючи науково-практичний досвід статевого виховання у 20-30-ті роки ХХ століття, Т. Кравченко виявила, що діяльність педагогів в цей час була спрямована на формування у молоді орієнтації на шлюб, сім'ю та усвідомлене батьківство; підвищення рівня загальної моральності у дітей та молоді, зокрема й у статевій поведінці; використання у виховній практиці форм роботи щодо статевого виховання у контексті народно-педагогічних традицій [4, с. 16]. Дослідницею доведено, що завдання статевого виховання школярів у 20 – 30 рр. ХХ століття реалізовувалися сім'єю, школою та громадськими організаціями. У сім'ї виховання культури міжстатевої поведінки хлопчиків та дівчаток визначалося, з одного боку, релігійно-християнською традицією, родинно-побутовою культурою, національно-етнічною обрядовістю, а з іншого – руйнацією патріархальних відносин внаслідок пролетаризації сім'ї, процесів емансипації, піднесенням ролі жінки в суспільстві, що істотно змінювало усталені стереотипи статевої соціалізації та ідентифікації.

Зауважимо, що в радянський період більшість вчених, які займалися вивченням проблеми статевого виховання, зосереджували свою увагу на моральному аспекті. Для нашого дослідження велику цінність має дисертаційна робота Е. Черепової „Моральна підготовка учнів до сімейного життя в теорії та практиці радянської школи (1917 – 1977)”. Як зауважує дослідниця: „Теорія моральної підготовки учнів до сімейного життя в різні історичні періоди побудови радянської школи розвивалася з різною інтенсивністю. У 1917 – 1931 роках у відповідності з ленінським вченням про комуністичну мораль руйнувалися старі уявлення про сім'ю, про положення жінки в суспільстві, про відносини між батьками та дітьми. В передвоєнне і перші післявоєнні роки школа накопичувала цінний досвід формування в учнів моральних основ сімейного життя як в процесі викладання окремих навчальних предметів, так і в позакласній роботі” [13, с. 17].

Указівку на важливість підготовки молоді до любові, сім'ї і шлюбу можна знайти у творчій спадщині П. П. Блонського. Учений вважав, що статева просвіта має бути підпорядкована педагогічним завданням: вона має не просто інформувати, а саме виховувати. Викликає педагогічний інтерес його ідея про проведення «педагогічних випробувань» майбутнього подружжя – отримання спеціального атестата про рівень знань з питань сімейного виховання.

Педагогічні основи підготовки учнів до створення майбутньої сім'ї, сімейного життя і виховання дітей закладено також у працях А. С. Макаренка. Неабияку увагу А. С. Макаренко приділяв статевого вихованню молоді, визнаючи його одним з найважливіших педагогічних питань. Ідеї про необхідність готувати молодь до подальшої зустрічі з питаннями статі і шлюбно-сімейними відносинами пронизують багато його педагогічних творів. До головних засобів підготовки молоді до сімейного життя педагог відносить моральну і статеву просвіту, приклад батьків, організацію життя і діяльності вихованців. У зміст роботи щодо підготовки учнів до шлюбно-сімейних відносин А. С. Макаренко рекомендує включати формування культури особистих взаємин між статями [7].

Для перших десятиліть існування радянської держави характерними є полярні думки про шлюб і сім'ю. З одного боку, висловлювання А. Коллонтай та її прихильників: діти, чоловік, дім – „пережиток минулого” [3], а з іншого боку А. Луначарський писав, що: „за економічних умов і правильного виховання, самоаналізу і самодисципліни людина зрозуміє, що батьком і матір'ю даремно бути не можна, що це є одним з найтонших видів творчості” [14, с. 10]. „а мати повинна бути фахівцем у галузі виховання” [6, с. 238].

В цей же час А. Б. Залкінд приділяв значну увагу статевому вихованню, вважаючи, що воно має бути прерогативою батьків і педагогів, а не випадкових людей або неконтрольованих засобів масової інформації. В основі такого виховання, на думку А. Б. Залкінда, має бути створення здорових, моральних, повноцінних соціальних зв'язків і навичок у молоді [2]. А. Б. Залкінд один з перших у радянській педагогіці обґрунтував необхідність розробки комплексу виховних та освітніх впливів на молодь з метою залучення її до прийнятих в суспільстві, відповідно до норм соціалістичної моралі, статевих ролей і взаємин між статями у суспільному та особистому житті.

Ідеї системного виховання майбутніх батьків та формування готовності до материнства у другій половині ХХ століття активно втілював у життя видатний педагог-гуманіст В. О. Сухомлинський. Він писав: „Якщо ви мрієте залишити після себе слід на землі – необов'язково бути видатним письменником або вченим... Ви можете затвердити себе у суспільстві, виховуючи хороших дітей...” [11]. Ця думка підкреслює необхідність та значущість батьківського досвіду у житті людини, найважливішою функцією якої є народження та виховання майбутнього покоління, саме це і є прямими обов'язками матері, які зумовлені природою та соціумом. Ми вважаємо, що чоловік і жінка ніколи не будуть рівними з тієї простої причини, що природа розділила їх функціональність і змінити це неможливо.

Материнська педагогіка В. О. Сухомлинського приділяла першорядне значення вихованню ціннісного ставлення до ролі майбутньої матері. Педагог уважав, що виховання гарної матері і батька, власне кажучи, є рішенням

половини всіх задач школи, тому що „...виховуючи матерів і батьків, ми закладаємо основи вихованості майбутніх поколінь” [10]. Відомий педагог-гуманіст наголошував на свідомо-чистому ставленні до власного тіла, розумінні того, що взаємини чоловіка і жінки ведуть до народження нової людини, за яку вони несуть повну відповідальність. Тому це не тільки біологічний акт, а, насамперед „велика людська творчість”, та величезна відповідальність.

Свого часу В. О. Сухомлинський розкриваючи педагогічну мудрість статевого та сімейного виховання наголошував: якщо в родині відносини будуються не на любові, а на цинічному прояві тваринних інстинктів чи розважливому пошуку матеріального благополуччя, у душі дитини немає місця чистоті почуттєвих спонукань, і в підсумку в таких родинах виростають грубі, цинічні, байдужі молоді люди, пробитися через бездуховність яких вихователю у своїй роботі дуже важко і часом неможливо. Така безвідповідальність – наслідок „безстатевої” педагогіки, у результаті якої ми одержали молодих людей, фізіологічно готових до народження дітей, але морально і психологічно незрілих стосовно ролі матері і батька. Педагог висловлював думку про те, що вихованню дівчини треба приділяти більшої уваги, оскільки її покликання набагато вище, адже саме вона майбутня мати, якій повинна бути притаманною свідомість високої мети життя, яка базуватиметься на принципах культури та любові.

Ідеї педагогів-класиків щодо ролі материнства у суспільному розвитку знайшли своє втілення й на офіційному рівні. У Законі СРСР про шлюб та сім'ю зазначалося, що „материнство в СРСР оточується всенародним визнанням та повагою, оберігається та підтримується державою”. Такі положення підкріплювалися цілою низкою соціально-правових гарантій. Окремим соціальним визнанням користувалися багатодітні матері, соціальний статус яких був досить високим, їм надавалися додаткові права та пільги. Але високий рівень зайнятості жінок, активне втягнення їх у соціально-професійну сферу, скорочували час перебування матері у родині, час повноцінного

спілкування та взаємодії з дітьми. Тобто демагогічне піднесення материнства не відповідало реальному стану жінки у радянському суспільстві. Реалізація материнських та сімейних функцій відсувалася на другий план, що в результаті призвело до девальвації материнства.

У пострадянській Україні ситуація ускладнилася різким зниженням ціннісного ставлення до материнства, невизнанням ролі матері, дитини та сім'ї. Ми вважаємо, що XXI століття висуває необхідність оновленого науково-педагогічного підходу до розв'язання проблеми формування готовності до материнства. Оскільки у школах дошлюбна підготовка здебільшого розглядається як моносуб'єктний процес, за яким учень постає лише об'єктом педагогічних впливів, то виховна діяльність у цьому аспекті зводиться до набору стандартних заходів та носить інформаційно-просвітницький характер. Вважаємо, що сьогодні виникає потреба у перенесенні проблеми підготовки молоді до свідомого материнства у систему вищої державної освіти. Наша позиція ґрунтується на наступному.

Підготовка до виконання у майбутньому своєї батьківської ролі має свою специфіку і набуває особливої значущості у період юнацтва, оскільки, саме рання юність характеризується інтенсивним розвитком самосвідомості, ціннісно-сислової сфери, зорієнтованістю на майбутнє, прагненням до життєвого самовизначення, становленням статево-рольових позицій, інтимно-особистісних стосунків з протилежною статтю. Втім змісти самосвідомості в юнацькому віці не є сталими утвореннями і можуть змінюватися, тому педагоги можуть вирішальним чином вплинути на студентську молодь щодо формування готовності до материнства. Ми вважаємо що, розробка та впровадження у сучасний вузівський простір педагогічної моделі, яка ґрунтуватиметься на ідеях педагогів-класиків, сприятиме створенню системи цілеспрямованої підготовки молоді до виконання ролі матері.

Цей процес є багатограним, комплексним і динамічним, його елементи тісно взаємопов'язані, взаємозумовлені та взаємозалежні, що вказує на значні можливості розв'язання означеної проблеми і в процесі фахової підготовки, і в

позанавчальній діяльності студентів. Ми схилиємося до думки, що процес формування готовності до материнства повинен базуватися на створенні у молоді моральних явлень про майбутнє материнство, формуванні ідеалу майбутньої сім'ї та моральних переконань, на яких ґрунтується кохання, шлюб, сім'я, та народження дитини.

Таким чином, проведений аналіз наукової літератури, вивчення спадщини педагогів-класиків щодо формування готовності до материнства засвідчив, що погляди та ідеї багатьох відомих педагогів набагато випередили час і є дороговказом у підготовці молодого покоління до свідомого виконання ролі батька-матері. Найбільше значення у вихованні майбутніх поколінь педагогі-класики відводили жінці й вважали необхідним готувати її до ролі матері не тільки в сім'ї, але в системі освіти на науково обґрунтованій основі. Зміни у свідомості сучасної молоді обумовлюють необхідність не тільки відкоригувати змістовно процес формування готовності до материнства, але й перенести його в систему вищої освіти. У зв'язку з цим вважаємо напрямком наших подальших досліджень розгляд сутності феномену готовності до материнства та визначення його структури.

Література

1. **Жаринцева Н. А.** Объяснение полового вопроса детям / Н. А. Жаринцева 2-е перераб. изд-е. – СПб. : Типография Альтшулера „Фонтанка”, 1907. – 54 с.
2. **Залкинд А. Б.** Половое воспитание / А. Б. Залкинд. – М. : Работник просвещения, 1930. – 337 с.
3. **Коллонтай А. М.** Семья и коммунистическое государство / А. М. Коллонтай. – М. : Коммунист, 1918. – 23 с.
4. **Кравченко Т. В.** Статеве виховання школярів у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 20-30 років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Т. В. Кравченко. – Кіровоград, 2009. – 20 с.

5. **Лишневская М.** Половое воспитание / М. Лишневская. – М., 1908. – 122 с.
6. **Луначарский А. В.** О воспитании и образовании / А. В. Луначарский ; под. ред. М. А. Арсеньева. – М. : Педагогика, 1976. – 640 с.
7. **Макаренко А. С.** Собрание сочинений : в 5 т. / А. С. Макаренко. – М. : Правда, 1971. – Т. 4. – 432 с.
8. **Пирогов Н. И.** Вопросы жизни // Морской сборник. 1856. №9. – Т. XXIII. – С. 59. / Примечание к эпиграфу статьи. Записка отдела рукописей библиотеки им. В. И. Ленина. – М., 1951.
9. **Русова С.** Мати в поезії Шевченка / Софія Русова // Світло. – 1996. – №2. – С. 60 – 61 (публікацію до друку підготувала О. Проскура).
10. **Сухомлинский В. А.** Избранные педагогические сочинения : в 3-х т. Т 2. Павлышская средняя школа. Обобщение опыта учебно-воспитательной работы в сельской средней школе. – М. : Педагогика, 1980. – 384 с.
11. **Сухомлинський В. О.** Вибрані твори : [в 5 т.]. / Сухомлинський В. О. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1976. – 654 с.
12. **Ушинський К. Д.** Три елементи школи // К. Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори: [у 2-х т.]; за ред. Пискунова О., Костюка Г. та ін. – К.: Радянська школа, 1983. Т. 2. – С. 26 – 42.
13. **Черепова Э. М.** Нравственная подготовка учащихся к семейной жизни в теории и практике советской школы (1917-1977): автореф. дис. на присвоение научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования”.
14. **Психология** и психоанализ беременности: учебное пособие по психологии материнства. – Самара : Бахрах, 2003. – 784 с.

Tkacheva Y. G.

The problem of forming readiness for the maternity in domestic pedagogical science

The problem of forming readiness for the maternity in domestic pedagogical science is analyzed in the article. The author of the article accentuates the need to reconsider classical educators' creative works; in connection with modern tendencies

of maternity value decline in the awareness of young people, emphasizing that all-absorbing spiritual corruption has touched the girl – the future mother, who in defiance of her nature is becoming less capable to fulfill her major and honorable mission – to bear and bring up a human being. It should be noted that in the modern pedagogical science the formation of maternal identity and readiness for the future maternity as a separate branch isn't singled out. It is proved that classical educators made certain stress on the necessity of sexual education within the bounds of forming readiness for the future marriage, family life and maternity. Basic pedagogical ideas were also defined in the article; these ideas can also be used in the modern pedagogical theory and practice concerning the preparation of students for the future maternity, orienting them on marriage, family and conscious maternity due to the increase of students' general morality level, especially in the sphere of sexual behavior. In the article the author has made a supposition that transference of the process of forming readiness for the maternity into the modern space of higher education, which will be grounded on the classical educators' ideas, will promote the creation in the consciousness of young people foundation of maternity based on value and will provide the integrity of the system of young people's preparation for the mother's role fulfillment.

Key words: maternity, readiness for the maternity, students, system of higher education, sexual education, family, family life.

Відомості про автора

Ткачова Юлія Геннадіївна – аспірант кафедри педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.